
МАТВІЄНКО Ю.О.,
кандидат педагогічних наук,
Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
м. Київ

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ УМІНЬ САМОКОНТРОЛЮ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

В статті уточнено поняття «самоконтроль студента» та розкриті підходи щодо формування умінь самоконтролю студентів економічних спеціальностей.

Ключові слова: самоконтроль, самоконтроль студента, формування умінь самоконтролю, самоконтролювання, самоконтрольованість.

В статье уточнено понятие «самоконтроль студента» и раскрыты подходы к формированию умений самоконтроля студентов экономического специальности.

Ключевые слова: самоконтроль, самоконтроль учебной деятельности, формирование умений самоконтроля, самоконтролируемость.

The article clarified the concept of “ student self-control” and disclosed approaches to the formation of self-control skills of students of economic specialties.

Key words: self-control, self-control among students, skill, development of self-control skills, pedagogical conditions, self-controlling, self-controllability.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Самоконтроль є основою для успішного здійснення професійної діяльності студентів: формування навичок самоконтролю дає змогу розвивати у студентів здатність не тільки проектувати і використовувати моделі для опису і прогнозування різних явищ, а й здійснювати їх якісний і кількісний аналіз, адекватно представляти результати своєї розумової діяльності.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) та інших державних нормативних документах підкреслюється необхідність розвитку особистості як творця і проектувальника свого життя, освоєння учнями життєвої та соціальної компетентності; передбачається формування особистості з високим інтелектуальним потенціалом, здатної працювати в умовах постійного розширення інформаційного простору на основі комп'ютеризації [2]. Для реалізації поставлених завдань сучасної освіти студенти вищих навчальних закладів повинні вміти самостійно знаходити, переосмислювати, опрацьовувати інформацію, а також контролювати, коригувати й оцінювати власну навчальну діяльність, здійснювати самоконтроль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Проблема формування умінь привертала увагу багатьох дослідників – психологів та дидактів: Б. Г. Ананьєва, В. П. Беспалька, Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна, А. В. Усової та ін. У

другій половині XX ст. проблема використання студентами самоконтролю в професійній діяльності активно розроблялася у роботах І. О. Зимньої, І. А. Зязюна, Н. Ф. Тализіної, М. М. Фіцули та ін.

Корват Л.В. зазначала, що глибокий аналіз професійної діяльності економіста у сучасній вітчизняній психології майже відсутній, хоча дослідження професійної діяльності економістів є актуальними в силу масового характеру цієї професії та важливості її ролі у розвитку народного господарства та управлінні реформами. Суттєвий вклад у процеси функціонування народного господарства вносить професійна діяльність фахівців економічного профілю, оскільки вона є виконавчим механізмом та кінцевою ланкою реалізації стратегії і тактики економічного розвитку країни. Однак волиги сучасного суспільства до професійної діяльності фахівців економічного профілю передбачають не тільки володіння широким спектром професійних знань, навичок та вмінь, але й наявність таких професійно важливих психологічних якостей та структур, які дозволяють у повній мірі реалізовувати потенціал особистості як фахівця-професіонала, серед яких важливе місце посідають уміння здійснення самоконтролю [3].

Водночас, складність проблеми формування умінь самоконтролю викладачем у студентів вимагає рішення щодо визначення його підходів.

Формулювання цілей статті... Метою дослідження виступає обґрунтування підходів до формування умінь самоконтролю студентів економічних

спеціальностей у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження... Для розуміння ролі самоконтролю в процесі навчання важливо представити його місце в системі взаємодії викладача і студентів. Ю. К. Бабанський вказує на необхідність одночасного здійснення контролю і самоконтролю тих, хто навчається, що дозволяє забезпечити функціонування зворотного зв'язку в процесі навчання. На його думку самоконтроль є важливим навчальним умінням, специфіка якого полягає в тому, щоб самостійно знаходити помилки, неточності, помічати способи усунення знайдених пропусків. Розвиток мотивації студента до саморозвитку і самостійного контролювання своєї діяльності, вчинків є одним з основних завдань сучасної вищої школи. Згідно концепції професійного управління, самоконтроль є необхідним елементом навчальної діяльності, що сприяє самоуправлінню власним розвитком. Учений розглядає самоконтроль як важливий елемент навчальної діяльності, який сприяє підвищенню ефективності навчання за всіма предметами [1].

Дійсно, між викладанням і учінням, контролем викладача і самоконтролем тих, хто навчається існує зв'язок: вони утворюють систему. Викладацький контроль засвоєння студентами наукових понять неможливий без діяльності тих, хто навчається. Самоконтроль і контроль доповнюють один одного. Реалізація викладацького контролю, досвід, отриманий студентами в ході контролю, дозволяє їм удосконалювати діяльність, пов'язану з самоконтролем.

Відповідно, викладач має добирати форми, методи, прийоми формування вмінь самоконтролю у студентів економічних спеціальностей на кожному етапі формування розумових дій з метою прискорення переходу студента до орієнтувальної основи дії, яка свідчить про інтеріоризованість потреби у контролі, його здатність здійснювати контроль власних досягнень самостійно, тобто про сформованість умінь самоконтролю [4, 5].

лю [4, 5].

Однією з проблем формування умінь самоконтролю у тих, хто навчається, з точки зору теорії управління є необхідність організації процесу навчання таким чином, щоб перевести того, хто навчається, з позиції об'єкта в позицію суб'єкта управління собою та своєю навчальною діяльністю (самоуправління). У такій ситуації він стає носієм всіх основних функцій управління, включаючи функції організації і контролю, які для самого суб'єкта учіння набувають форм самоорганізації і самоконтролю, адже вміння контролювати результати своєї діяльності – є одним із проявів самостійності, яка необхідна тому, хто навчається, для поглиблення знань, розвитку пізнавальних здібностей. На нашу думку, необхідно враховувати певну динаміку в межах зв'язку контролю й самоконтролю. Зокрема те, що опановуючи ті чи інші вміння самоконтролю, майбутні економісти набувають здатності брати на себе дедалі більшу частину освітніх і управлінських функцій, які попервах належать лише викладачеві. У результаті цього навчальна діяльність наповнюється додатковим, особистісним сенсом, підвищується соціальна значущість активності студента. Формування у студентів економічних спеціальностей умінь самостійно контролювати і оцінювати хід і результати свого навчання і, на цій основі управляти процесом оволодіння знаннями, уміннями і навичками – є одним з важливих чинників активізації пізнавальної діяльності студентів у вищих навчальних закладах.

Наші дослідження також підтверджують той факт, що студенти, у яких сформована потреба до самоконтролю, які систематично здійснюють його, мають більш високі результати навчання на відміну від тих, які орієнтуються на результати тільки викладацького контролю [4, 5]. Це можна пояснити тим, що ті, хто навчається, здійснюють безперервний контроль за своїми діями (самоконтролювання), мають можливість зменшити відхилення реального про-

тікання процесу засвоєння від того, що очікується. У процесі самоконтролю студент отримує інформацію про рівень засвоєння ним наукових понять, на підставі якої він приймає рішення про свої подальші дії.

Таким чином, розвинуті уміння самоконтролю у студента дозволяють останньому поступово взяти частину освітніх і управлінських функцій викладача на себе. У результаті навчальна діяльність наповнюється особистісним змістом, підвищується соціальна значущість активності студента. Це дозволяє зробити висновок, що одним із важливих завдань навчання студентів, у тому числі економічних спеціальностей, є розвиток у них умінь самостійно контролювати і оцінювати хід і результати свого навчання, і на цій основі управляти процесом оволодіння знаннями, уміннями, навичками.

Складність та багатоаспектність проблеми самоконтролю потребує вирішення наступної проблеми, а саме – визначення підходів до його формування викладачем у студентів та розвитку їх особистісних якостей, які забезпечують здатність до самоконтролю поведінки та діяльності (*самоконтрольованість*).

Оскільки навчальна діяльність визначається як: «система пізнавальних дій тих, хто навчається, спрямованих на вирішення навчально-виховних завдань»; «багаторівнева система, яка включає активні форми регуляції і перетворення різних систем метазнань – знань про засвоювані знання і про сам процес навчання»; «система, структура якої уточнює структуру будь-якої діяльності», то здатність до самоконтролю як компонент навчальної діяльності також має розглядатись як система вмінь, що передбачає цілісне поєднання усіх своїх складових умінь, зв'язки між ними, встановлення загальних закономірностей. Отже, доцільним є застосування системного підходу, в розвиток якого значний внесок здійснили Т. А. Ільїна, В. П. Беспалько, Е. Г. Юдін, В. О. Якунін та ін.

І. О. Зимня наголошує на підлеглих

самоконтролю процесуальній функції контролю з одного боку і наявності між ними взаємозв'язків і закономірностей з іншого. Авторка підкреслює, що контроль і самоконтроль у навчальній діяльності є взаємопов'язаними, взаємодоповнюючими, але й окремими функціями у системі управління нею. З огляду на це можна вважати, що самоконтроль носить системний характер.

Системний підхід дозволяє розглядати формування самоконтролю навчальної діяльності як цілісну, відносно стійку систему складових його компонентів (цілей, завдань, принципів, змісту і методів процесу формування самоконтролю), які знаходяться в тісному взаємозв'язку і розвитку.

Основними складовими системи формування умінь самоконтролю у студентів є: цілі, завдання, форми, методи і засоби управління процесом формування умінь самоконтролю, зміст діяльності з формування умінь самоконтролю, викладач, студенти, результати, досвід попередньої діяльності з формування умінь самоконтролю.

Дослідження умов формування умінь самоконтролю передбачає використання й діяльнісного підходу, теоретичні основи якого закладено П. Я. Гальперіним, В. В. Давидовим, О. М. Леонтьєвим, Н. Ф. Талізіню та ін. За О. М. Леонтьєвим, усе життя людини є системою діяльностей, що змінюють одна одну. На думку розробників діяльнісного підходу діяльність виступає основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості. Діяльнісний підхід означає, що провідною цінністю професійної підготовки є та діяльність, що засвоюється, її зміст, функції.

В умовах діяльнісного підходу самоконтроль виступає як процес вирішення завдань студентами, які даються в певних навчальних ситуаціях і імітують способи вироблення і прийняття рішень в майбутній професійно-педагогічній діяльності. Цінність даного підходу полягає в тому, що засвоєння студентом суб'єктного досвіду оволодіння самоконтролем здійснюється в процесі

власної навчальної діяльності.

Доцільним для нашого дослідження ми вважаємо й контекстний підхід. Контекстний підхід за А. О. Вербицьким полягає у введенні в процес навчання професійного контексту: за формою і змістом процес навчання має відповідати майбутній професійній діяльності. Особливу роль при цьому відіграють активні методи навчання, що дозволяють моделювати певні умови професійної діяльності. І студент, і викладач при цьому стають рівноцінними партнерами у спільній діяльності, учасниками моделюваних професійних ситуацій.

У методах і формах формування вмінь самоконтролю тією чи іншою мірою мають бути представлені реальні особливості професії, завдяки чому у студентів формуватиметься ціннісне ставлення до неї, зміцнюватиметься професійна спрямованість. Навчальна діяльність стає особистісно значущою, оскільки в ній простежуються особливості майбутньої професії, завдяки чому створюються реальні можливості для розвитку не тільки навчально-пізнавальної, але й професійної мотивації студентів. За такої умови забезпечується переживання студентами професійної значущості засвоєваних знань і виконуваних дій, у них формуються ціннісне ставлення до економічної професії, навчальний матеріал набуває для них особистісного смислу, що є актуальним і для особистісного підходу до навчання.

Проблеми особистісного підходу були висвітлені в роботах Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, А. Маслоу, Б. М. Теплова, С. Л. Рубінштейна, К. Д. Ушинського та ін.

Центральним його поняттям є поняття «особистість». А. Маслоу трактує особистість як складну автономну систему, що відрізняється спрямованістю, волею до позитивної діяльності та співпраці, розглядає життя особистостей як процес розгортання прагнення до актуалізації своїх можливостей і здібностей, генетично закладених у людини.

Г. Н. Серіков зазначає, що особистіс-

ний підхід розглядає цілі, зміст освіти, методи і технології навчання. Головне призначення концепції особистісно орієнтованого навчання – в розкритті природи та умов реалізації особистісно розвиваючих функцій освітнього процесу. В якості основи особистісно орієнтованої освіти виділяється навчальна ситуація, реалізація якої передбачає використання технології заданого підходу.

Особистісний підхід в нашому дослідженні полягає в орієнтації в процесі навчальної діяльності на особистість як на ціль, суб'єкт, результат і головний критерій його ефективності.

Реалізація особистісного підходу, впровадження його в практичну діяльність доступні лише для викладача, що вміє бачити особистісні якості студента, розуміючого його і спрямованого на спілкування з ним у формі інтелектуального, морального й емоційного діалогу, що дозволяє ефективно розвивати йому почуття власної гідності, відповідальності і спонукати його до прагнення отримувати нові знання та вдосконалювати їх.

Існують думки щодо певних суперечностей, які виникають при одночасному використанні двох останніх підходів. Проте ми вважаємо, що такі суперечності можуть бути подолані шляхом застосування особистісно-діяльнісного підходу, з позицій якого ми і будемо розглядати умови формування умінь самоконтролю у студентів економічних спеціальностей. Розробку концептуальних засад особистісно-діяльнісного підходу пов'язують з такими дослідниками, як Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, К. К. Платонов та ін. За такого підходу є можливість зрозуміти системну організацію і самоорганізацію освітнього процесу, яка включає всі його компоненти, а також суб'єктів взаємодії. Важливо зазначити, що особистісний компонент у цьому підході насамперед пов'язується із навчуванням – його мотивами, індивідуально-психологічними особливостями. Діяльнісний компонент нерозривно пов'язаний з особистісним, а їх

розмежування здійснюється лише теоретично, аби підкреслити самостійність проблеми організації навчальної діяльності навчаного.

Особистісно-діяльнісний підхід до формування умінь самоконтролю у майбутніх економістів передбачає, що отримання освіти за обраним фахом студенти пов'язують не лише із отриманням знань щодо таких умінь (когнітивний компонент), а й з опануванням моделей професійної діяльності, вмінням здійснювати необхідні дії, операції (діяльнісний компонент), які пов'язані з набуттям ними умінь самоконтролю як особистісної цінності, сповненої особистісного смислу (особистісний компонент сформованості таких умінь). Ці компоненти мають відображатися у навчальній мотивації студентів.

На нашу думку, визначення поняття «самоконтроль студентів» має містити як характеристику власне діяльності самоконтролю, так би мовити характеристику «самоконтролювання», так і характеристику особистісних якостей, які формуються в процесі самоконтролю, тобто так звану «самоконтрольованість». Саме таке поєднання дефініцій ми вважаємо доцільним за умови фор-

мування умінь самоконтролю у студентів економічних спеціальностей на основі використання особистісно-діялісного підходу.

Вважаємо, що самоконтроль носить дуалістичний характер – це і діяльність самоконтролювання, це і якість особистості – самоконтрольованість і тому цей дуалізм має відобразитися у визначенні поняття «самоконтроль».

Отже, *самоконтроль студента* – це його інтегральна здатність (самоконтрольованість) свідомо й самостійно здійснювати контроль власних дій (самоконтролювання), спрямованих на виявлення та корекцію помилок навчальної діяльності, покращення її результатів з метою досягнення навчальних цілей.

Висновки... Аналіз наукової літератури уможливив з'ясування підходів щодо формування умінь самоконтролю студентів економічних спеціальностей у процесі навчання.

У процесі навчання майбутніх економістів доцільно враховувати підходи системний, діяльнісний, особистісний, контекстний і в якості провідного – особистісно-діялісний підхід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе / Ю. К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1985. – 208 с.
2. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
3. Корват Л. В. Взаємозв'язок професійно-психологічних компетенцій та професійно важливих якостей економістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2011_33_1/Korvat.pdf
4. Матвієнко Ю. А. Использование самоконтроля учебной деятельности студентом экономических специальностей в процессе психолого-педагогической подготовки с целью повышения качества усвоения знаний / Ю. А. Матвієнко // Молодой ученый : ежемесячный журнал – Москва, 2013. – №5 (52). – С. 744–748.
5. Матвієнко Ю. О. Застосування самоконтролю в процесі навчальної діяльності студентів / Ю. О. Матвієнко // Наукова складова навчального процесу та інноваційні технології його розвитку : зб. матеріалів наук.-метод. конф. 12 квітня 2011 р., у 2 т. – К. : КНЕУ, 2011. – Т. 2. – С. 427 – 428.